

УДК 338.43.477

Ю.А. Кормишкін

ГЕНЕЗИС НАУКОВИХ ПОГЛЯДІВ ЩОДО ТРАКТУВАННЯ ПОНЯТТЯ «АГРАРНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО» НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ

Анотація. У статті на основі досліджень і публікацій різних науковців проведено порівняльний аналіз трактування поняття «аграрне підприємництво». Розглянуто взаємозв'язок понять «підприємництво» і «аграрне підприємництво», виходячи із спільності кореня та сфери вжитку. Узагальнено теоретичні положення щодо сутності аграрного підприємництва та виявлено особливості підприємницької діяльності в аграрному секторі.

Ключові слова: підприємництво, підприємець, аграрне підприємництво, сутність поняття, сільське господарство.

Summary. In article based of studies and publications of different scientists a the comparative analysis of the interpretation of the term «the agrarian entrepreneurship». Are considered interrelation of concepts of «entrepreneurship» and «the agrarian entrepreneurship» based on the community roots and areas of use. The is generalized theoretical provisions devoted to the essence a the agrarian entrepreneurship and peculiarities of business activities in the agricultural sector.

Key words: entrepreneurship, entrepreneur, the agrarian entrepreneurship, the essence of the notion, agriculture.

Постановка проблеми. В умовах досить складної економічної ситуації в Україні аграрне підприємництво може дати потужний поштовх для виходу національного господарства з кризового стану. Тому на сучасному етапі аграрних реформ і в майбутньому виняткове значення має вдосконалення теоретичних підходів до трактування аграрного підприємництва як форми підприємницької діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За останні роки проблемі аграрного підприємництва як у вітчизняній, так і в зарубіжній літературі присвячено праці В.Г. Андрійчука, Ю.Є. Губені П. Друкера, В.К. Збарського, В.В. Липчука, В.Я. Месель-Веселяк, Д. Маклелланда, М.Й.

Маліка, Р. Кантільйона П.Т. Саблука, М. Й. Хорунжого, А. Шапіро та інших. Однак, незважаючи на значну кількість праць з цієї проблеми, їх істотне наукове та практичне значення, питання щодо трактування поняття «аграрне підприємництво» потребує уточнення та нових підходів до реалізації.

Мета дослідження. Метою дослідження є генезис наукових поглядів щодо трактування поняття аграрного підприємництва на сучасному етапі розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток підприємництва в різних економічних системах має свої особливості. У командно-адміністративній системі організації економіки, в якій

© Ю.А. Кормишкін, 2016

Бібліографія ДСТУ:

Кормишкін Ю.А. Генезис наукових поглядів щодо трактування поняття «аграрне підприємництво» на сучасному етапі розвитку / Ю.А. Кормишкін // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2016. – №4 (36). – С. 51-55.

References (APA):

Kormyshkin, Yu. (2016). Henezys naukovykh pohliadiv shchodo traktuvannia poniattia «ahrame pidpriemnytstvo» na suchasnomu etapi rozvytku [The of genesis of research of looks in relation interpretation of the term agrarian entrepreneurship in the current developmeNT]. Visnyk Berdians'koho universytetu menedzhmentu i biznesu, 4(36), 51-55 (in Ukr.)

тривалий час перебувала наша країна, підприємство не визнавалось за окрему економічну категорію, а ототожнювалось зі спекуляцією та незаконним способом отримання доходів.

Здобуття Україною незалежності зумовило необхідність переходу до ринкового типу економічних відносин та відповідних змін у розумінні ролі і суті підприємництва.

В період реструктуризації колективного сільськогосподарського підприємства серед вітчизняних науковців розглядалося питання щодо того, яка організаційно-правова форма аграрних господарств найбільш ефективна й життєстійка, а відповідно і перспективна. Більшість вітчизняних науковців вважали, що в основі майбутньої моделі аграрного виробництва «...має бути селянське (фермерське) господарство, тим більше, що світова практика свідчить про доцільність саме такої форми» [12, с. 380—381]. «Сімейні фермерські господарства найбільш ефективні і загальноприйнятні» [6, с. 26]. Високим балом оцінювалися і міні-ферми, тобто особисті селянські господарства, саме від яких «... великою мірою (якщо не найбільше) залежатиме майбутнє українського села як такого» [17, с. 69]. В цій ситуації значно послабилася увага дослідників до фермерства. Натомість посилювався їхній інтерес щодо діяльності агроструктур, які відповідають вимогам великого бізнесу, незалежно від їхньої організаційно-правової форми. В контексті виконуваних ними функцій, такі підприємства можуть бути як аграрними, так і агропромисловими.

Категорія «аграрне підприємство» впливає є поняття підприємства в цілому, тому для подальшої роботи доцільно розглянути основне.

Уперше визначення підприємницької діяльності в економічну науку ввів англійський учений Р. Кантільон [7]. Дослідник визначав підприємство як особливий вид новаторства, що пов'язаний з ризиком. Автор вважав, що підприємці — це люди, які займалися економічною діяльністю в умовах нестабільності та непередбачуваності цін, з постійною готовністю ризикувати власним майном задля майбутнього успіху. Такі погляди вченого досить влучно характеризують сучасне трактування «підприємства» як новаторської діяльності, яка функціонує в нестійких або ризикових умовах.

Вагомий внесок у дослідження підприємства протягом XVIII—XIX ст. зробили відомі західні економісти А. Сміт, Д. Рікардо, Ж.-Б. Сей, А. Маршалл та інші. Так, Адам Сміт підприємницьку діяльність пов'язував, перш за все, з особистою зацікавленістю підприємця (його збагаченням), у процесі реалізації якої він сприяє найефективнішому задоволенню потреб суспільства, а підприємець розглядав як власника і пов'язував його з

підприємницькою діяльністю. Автор вважав, що підприємець сам планує і організовує виробництво, розподіляє отримані доходи [15].

Загальноновизнаним теоретиком у сфері підприємництва є французький економіст Жан Батист Сей. Він узагальнив ідеї ряду економістів і філософів, що жили в попередні епохи, і створив іншу концепцію підприємництва. Так, за Сеєм, підприємство — це раціональна комбінація факторів виробництва в даній точці ринкового простору [13]. Автор виділяв в підприємстві центральну фігуру процесу і відзначав, що головні його функції — це з'єднання і координація факторів виробництва (праці і капіталу), організація виробничого процесу.

Якісно нову оцінку підприємства дав в кінці XIX ст. англійський економіст Алан Маршалл, виділивши організацію виробництва, а згодом підприємницьку здатність до такої організації як окремий фактор виробництва (поряд з трудовим ресурсом, землею і капіталом) [11].

З кінця XIX ст. економічна думка постійно звертається до проблеми підприємства, і в другій третині XX ст. виникають нові підходи до розгляду даного визначення.

Основою сучасного розуміння є науковий доробок представників австрійської економічної школи, зокрема М. Вебера та Й. Шумпетера [18], на думку яких підприємство — це спосіб життя, за якого людина існує для діла, а не навпаки. Основною метою та сутністю підприємства автори вважали запровадження інновацій в життя.

У «Великому економічному словнику» під загальною редакцією А. Н. Азріліяна дається наступне визначення: «Підприємство» — ініціативна самостійна діяльність громадян, спрямована на отримання прибутку або особистого доходу, здійснювана від свого імені, під свою майнову відповідальність або від імені та під юридичну відповідальність юридичної особи [2].

Варналій З. [3 с. 35] вважає, що підприємство — це господарський суб'єкт, діяльність якого спрямована на впровадження розробок та реалізації благ з метою отримання прибутку та соціального ефекту.

Ми погоджуємося з точкою зору Маліка М. [12], який вважав, що підприємство — це самостійна, ініціативна діяльність, метою якої є отримання прибутку та повне задоволення потреб населення.

Проаналізувавши цілий ряд видань про підприємницьку діяльність В. Сизоненко наводить наступне визначення: «Підприємство — це розвиток інновативної ідеї в процесі самоорганізації та саморозвитку підприємства у взаємодії з внутрішнім і зовнішнім середовищами його функціонування» [14].

Автор підручника з Економіки підприємства Н. А. Сафронов дає таку розшифровку підприємства: «Підприємство - ініціативна самостійна діяльність, спрямована на задоволення потреби й одержання прибутку» [5]. По суті, наведене визначення вірне, але, на нашу думку, воно недостатньо повно розкриває суть і ознаки підприємства як виду діяльності. Без сумніву, серед усіх можливих формулювань того чи іншого поняття найвищою силою та авторитетом користується визначення, вказане в нормативному акті, бо нормативний акт, що регулює ті чи інші відносини, є їх основою, документом, що встановлює права, обов'язки та особливості сторін правовідносин, що розкриває сутність правовідносини, основну їх термінологію, поняття, обов'язкові до застосування.

Так, у Господарському кодексі України підприємство – це самостійна, ініціативна, систематична діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних та соціальних результатів та одержання прибутку [4].

Як свідчать проведенні дослідження, чітке визначення поняття підприємства має важливе практичне значення, оскільки від цього багато в чому залежить правильність формування самого предмета дослідження. Сутність підприємства не можна зводити лише до особистого фактора.

Підприємство, окрім особистого компонента, має ще й економічну (матеріальну) основу, якою є процес отримання надприбутку завдяки інноваційній ініціативній ринковій діяльності. Рушійними мотивами здійснення підприємницької діяльності є самоствердження і самозбагачення через отримання підприємницького доходу, без чого підприємство не змогло б самовідтворюватися, задовольняти свої потреби. І, нарешті, підприємство перетворюється у спосіб життя, стає внутрішнім спонукальним мотивом, «безумовним рефлексом».

На нашу думку, підприємство є системою економічних відносин з приводу особливого типу діяльності, стратегічно зорієнтованого на успіх, по задоволенню суспільних потреб шляхом здійснення новаторсько-координованої функції особливим типом особистості, в якій реалізуються відносини власності з позначеними соціально-психологічними характеристиками.

В аграрному секторі економіки підприємство відіграє провідну роль у соціально-економічному розвитку регіонів, вирішенні продовольчої проблеми і підвищенні добробуту та якості життя населення. Підприємство є своєрідним полісистемним утворенням з притаманною тільки йому специфічною структурою, складовими ланками якого виступають його функціональні

підсистеми. Слід відмітити, що «аграрне підприємство» є ширшим поняттям і включає, окрім сільського господарства, діяльність пов'язану зі зберіганням, обробкою та реалізацією сільськогосподарської продукції.

У контексті розгляду підходів до розуміння поняття «аграрне підприємство» на особливу увагу заслуговує визначення запропоноване Є.Й. Майовцем, яке він трактує як «безпосередньо самостійну, систематичну, діяльність з виробництва сільськогосподарської продукції, виконання відповідних робіт, надання послуг з метою отримання прибутку, доходу, яка здійснюється фізичними, юридичними особами та незареєстрованими підприємцями». В своєму визначенні автор виходить з того, що аграрне підприємство є одним із найвагоміших складників національної економіки. Суть аграрного підприємства Є. Майовець розкривається через такі поняття: «особистий», «приватний», «господарство». Для дослідження цих понять найдоцільніше, на думку автора, використовувати своєрідний логічний ланцюжок: історія поняття – сучасне розуміння поняття – ознаки й особливості – тенденції розвитку. Є. Майовець акцентує увагу на тому, що аграрне підприємство з'являється там, де виробництво і розподіл благ відбувається на ринкових засадах [9, с. 13].

Досліджуючи питання змістовного наповнення сутності «аграрного підприємства» зазначимо, що авторами [6; 10; 12] дане поняття розглядається як господарська діяльність із вирощування, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції та наданні супутніх послуг.

На думку М. Маліка і Л. Романова, аграрне підприємство являє собою систему відносин між господарюючими суб'єктами з метою задоволення потреб населення у продукції. Поряд з цим, автори наголошують на застосуванні підприємцем новаторства в організації та веденні діяльності, що забезпечуватиме підприємству стабільність та стратегічний розвиток у майбутньому [12, с. 40]. На нашу думку, з таким визначенням «аграрного підприємства» не можна погоджуватися повністю, оскільки зазначені автори його розглядають як загальне трактування і не наголошують на специфічних рисах становлення та функціонування підприємств аграрного спрямування.

Водночас у науковій літературі аграрне підприємство ототожнюють з підприємцями усіх форм власності та легальних організаційно-правових форм господарювання, які є основними виробниками продуктів харчування сировини і продовольства рослинного і тваринного (в тому числі водного й мисливського) походження в Україні.

Відповідно до Господарського кодексу в Україні можуть діяти: господарські товариства (а саме: товариства з обмеженою відповідальністю, товариства з додатковою відповідальністю, повні товариства, акціонерні товариства, командитні товариства), державні підприємства, кооперативи, приватні (приватно-орендні) підприємства, фермерські господарства, малі підприємства, корпорації та об'єднання, асоціації, консорціуми, спільні (змішані) підприємства. Значною мірою від вдало обраної організаційно-правової форми залежить успіх подальшої підприємницької діяльності. Слід відмітити, що на основі проведеного дослідження функціонування аграрного підприємства в сучасних умовах у структурі аграрного підприємства вищою й ефективнішою формою ведення бізнесу є фермерські господарства.

Розглядаючи питання підприємницької діяльності в аграрній сфері З. Артимяк дійшов висновку, що аграрне підприємство є ініціативною, самостійною діяльністю громадян та їх об'єднань, спрямованою на отримання доходу, здійснюваною на свій ризик і під майнову відповідальність у межах визначених організаційно-правових форм, що функціонують в аграрному секторі економіки [1, с. 5]. На думку автора, як певний стиль (тип) господарської поведінки аграрне підприємство має такі характерні риси: динамічність, цілеспрямованість, наполегливість у здійсненні бізнесу, ініціативність, творче ставлення до справи, пошук нетрадиційних рішень і нових способів дій, готовність до ризику та вміння ним управляти, комунікативність, оперативність, орієнтація на потреби споживачів та їх поведінку на ринку.

На думку, О. Г. Шпикуляка аграрне підприємство являє собою систему відносин між суб'єктами господарювання з приводу особливого типу діяльності з задоволення потреб суспільства в продуктах харчування шляхом здійснення новаторської функції, стратегічно зорієнтованої на успіх [18, с. 7].

З трактуванням сутності аграрного підприємства, викладеними вище науковцями можна погодитись, оскільки вони в своїх визначеннях охоплюють фактично всі процеси, що протікають в сфері ведення підприємницької діяльності в галузі сільськогосподарського виробництва: ресурсозабезпечення, виробництво, зберігання, розподіл, переробка сільськогосподарської продукції. Водночас, сутність аграрного підприємства детальніше розкривається через основні його функції: загальноекономічну, ресурсно-мобілізаційну, виробничо-організаційну, творчо-новаторську, соціальну екологічну та інші.

Проведені дослідження дали змогу нам дійти висновку, що аграрне підприємство має низ-

ку особливостей, які відрізняють його від інших сфер підприємницької діяльності. З-поміж них виділено такі: вплив природних умов; особливість виробничої структури; забезпечення населення основними продуктами харчування; сезонний характер виробництва; особливості відтворення і використання робочої сили; обмеженість землі та залежність виробництва від неї; нееластичність попиту на сільськогосподарську продукцію; особливості бухгалтерського обліку на підприємствах аграрної сфери тощо.

В умовах сьогодення розвиток аграрного підприємства в Україні характеризується докорінною перебудовою інституціональної структури сільського господарства, що пов'язано із процесами капіталізації, консолідації та агропромислової інтеграції. Зазначені процеси є абсолютно закономірними і впливають із логіки реформування аграрного сектора. Системний аналіз становлення аграрного підприємства у незалежній Україні дає підстави для твердження про його унікальність, яка виявляється в тому, що здійснюється воно у п'яти напрямках: земельна реформа; господарська реформа; формування аграрного ринку замість старої розподільної системи збуту; фінансова стабілізація; соціальний розвиток. Водночас, варто акцентувати увагу на тому, що жоден зі згаданих напрямів дотепер нереалізований, а це призвело до кризових явищ в аграрній сфері, формування напівкримінального аграрного підприємства [9, с. 100].

Зважаючи на це, сутність «аграрного підприємства» необхідно розглядати у контексті розвитку багатокладності аграрної сфери та складності врахування змін інституційного середовища. Тому досить важливим у інтерпретації поняття є врахування правових, економічних, соціально-культурних, екологічних та ін. засад його функціонування у сучасних умовах.

Висновки. Узагальнюючи існуючі точки зору, під аграрним підприємством пропонуємо розуміти сукупність всіх операцій по виробництву сільськогосподарських товарів, надання послуг у сфері виробництва, зберігання, переробки, постачання, реклами, дослідження ринку і реалізації. Аграрне підприємство, на нашу думку, є визначальним інститутом ринку, який здійснює суттєвий вплив на розвиток аграрного сектора економіки країни. Водночас, функціонування аграрного підприємства сприяє відродженню села як визначального чинника економічної, політичної та соціальної стабільності у державі.

Література

1. Артимяк З.С. Розвиток форм підприємства в аграрному секторі та їх ефективність: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.04 "Економіка та управ-

ліній підприємствами” / Зоряна Степанівна Артимиак; ЛДАУ. – Львів, 2008. – 20 с.

2. Большой экономический словарь [Текст] : 24800 терминов / Под ред. А. Н. Азрилияна . - 5.изд.,перераб.и доп. - М. : Ин-т новой экономики, 2002. - 1280 с.

3. Варналій З. С. Основи підприємництва : навч. посібник / З. С. Варналій. – К. : Знання-Прес, 2002. – 239 с.

4. Господарський кодекс України [Електронний ресурс] // Відомості ВР України. – 2003. – № 18–22. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T030436.html.

5. Економіка підприємства: Підручник /Под ред. проф. Н.А. Сафронова.- М. : МАУП, 1998. - 584 с

6. Иванух Р.А. Розв'язок сільськогосподарської кооперації в умовах переходу до ринкової економіки / Р.А. Иванух, О.О. Жовтанецька // Економіка АПК. — 2001. — № 12. — С. 25–31.

7. Кантильон Р. Эссе о природе торговли в общем плане: 25 ключевых книг по экономике / Р. Кантильон, А. Бейтон [и др.]. – Челябинск: Урал ЛТД, 1999. – 559 с.

8. Купчак Б. Ф. Підприємництво: суть та умови здійснення / Б. Ф. Купчак // Наук. вісн. НЛТУ України. – 2011. – Вип. 21.2. – С. 243–249.

9. Майовець Є. Й. Аграрне підприємництво в Україні : монографія / Є. Й. Майовець. – Львів : Видав. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2006. – 428 с.

10. Малік М. Й. Розвиток підприємництва в аграрному секторі економіки / М. Й. Малік, О. Г. Шпикуняк // Економіка АПК. – 2006. – № 4. – С. 3–10.

11. Маршалл А. Принципы политической экономии / А. Маршалл. – М.: Прогресс, Т. 1, 1983. – 344 с.

12. Підприємництво в аграрній сфері економіки / [М.Й. Малік, Ю.О. Лупенко, Л.В. Романова та ін.]; за ред. П.Т. Саблука, М.Й. Маліка. – К.: ІАЕ, 1998. – 514 с

13. Сэй Ж.Б. Трактат политической экономии / Ж.Б. Сэй // М., 1986. 732 с.

14. Сизоненко В. Теорія підприємництва: здобутки і проблеми дослідження / Сизоненко В. // Економіка України. 2002. № 9. с. 45-51

15. Смит А. Исследование о богатстве народов / А. Смит. – Пг., 1954. – 552 с.

16. Усюк Т. В. Розвиток сільського підприємництва за видами діяльності: стан та перспективи / Т. В. Усюк // Стратегічні напрями і пріоритети формування конкурентоспроможності аграрного сектора : матеріали II конф. молодих вчених-економістів, 23–24 листоп. 2011 р. – Житомир : Вид-во ЖНАЕУ, 2011. – С. 43–46.

17. Юрчишин В. Господарства населення: проблеми майбутнього / В.Юрчишин // Економіка України. – 2003. – № 9. – С. 67–72

18. Шумпетер Й. А. Теорія економічного розвитку. Дослідження прибутків, капіталу, кредиту, відсотка та економічного циклу / Й. А. Шумпетер; [пер. з англ. В. Старка]. – К. : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2011. – 242 с

References

1. Artymyak Z.S.(2008) Rozvytok form pidpryyemnytstva v ahrarnomu sektori ta ikh efektyvnist': avtoref. dys. na zdobuttya

nauk. stupenya kand. ekon. nauk : spets. 08.00.04 “Ekonomika ta upravlinnya pidpryyemstvamy” / Zoryana Stepanivna Artymyak; LDAU. – L'viv, – 20 s. (in Ukr.).

2. Bol'shoj ekonomycheskyy slovar' [Текст] : 24800 terminov / Pod red. A. N. Azrylyyana . - 5.yzd.,pererab.y dop. - M. : Yn-t novoy ekonomyky, 2002. - 1280 s.(in. Rus)

3. Varnaliy Z. S. (2002) Osnovy pidpryyemnytstva : navch. posibnyk / Z. S. Varnaliy. – K. : Znannya-Pras, – 239 s. (in Ukr.).

4. Hospodars'kyy kodeks Ukrayiny [Elektronnyy resurs] // Vidomosti VR Ukrayiny. – 2003. – № 18–22. – Rezhym dostupu : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T030436.html.

5. Ekonomika pidpryyemstva: Pidruchnyk /Pod red. prof. N.A. Safronova.- M. : MAUP, 1998. - 584 s(in. Rus).

6. Ivanukh R.A. (2001) Rozvyok sil's'kohospodars'koyi kooperatsiyi v umovakh perekhodu do rynkovoyi ekonomiky / R.A. Ivanukh, O.O. Zhovtanets'ka // Ekonomika APK. —№ 12. — S. 25–31. (in Ukr.).

7. Kantyl'on R. (1999) Эссе о pryode torhovly v obshchem plane: 25 klyuchevykh knyh po ekonomyke / R. Kantyl'on, A. Beyton [y dr.]. – Chelyabynsk: Ural LTD. –559 s. (in. Rus)

8. Kupchak B. F. (2011) Pidpryyemnytstvo: sut' ta umovy zdiysnennya / B. F. Kupchak // Nauk. visn. NLTU Ukrayiny. – Vyp. 21.2. – S. 243–249. (in Ukr.).

9. Mayovets' Ye. Y. (2006) Ahrarne pidpryyemnytstvo v Ukrayini : monohrafiya / Ye. Y. Mayovets'. – L'viv : Vydav. tsentr LNU im. Ivana Franka. – 428 s. (in Ukr.).

10. Malik M. Y. (2006) Rozvytok pidpryyemnytstva v ahrarnomu sektori ekonomiky / M. Y. Malik, O. H. Shpykulyak // Ekonomika APK. – № 4. – S. 3–10. (in Ukr.).

11. Marshall A.(1983) Pryntrypy polytycheskoy ekonomyy / A. Marshall. – М.: Prohress, T. – 344 s. (in. Rus)

12. Pidpryyemnytstvo v ahrarniy sferi ekonomiky / [M.Y. Malik, Yu.O. Lupenko, L.V. Romanova ta in.]; za red. P.T. Sabluka, M.Y. Malika. – К.: ІАЕ, 1998. – 514 s. (in Ukr.).

13. Сэй Zh.B. (1986) Traktat polytycheskoy ekonomyky / Zh.B. Сэй // М. : - 732 s. (in. Rus).

14. Syzonenko V. (2002) Teoriya pidpryyemnytstva: zdobutky i problemy doslidzhennya / Syzonenko V. // Ekonomika Ukrayiny.№ 9. s. 45-51, (in Ukr.).

15. Smyt A. (1954) Yssledovanye o bohatstve narodov / A. Smyt. – Ph.-552 s.

16. Usyuk T. V. (2011) Rozvytok sil's'koho pidpryyemnytstva za vydamy diyal'nosti: stan ta perspektyvy / T. V. Usyuk // Stratehichni napryamy i pryorytety formuvannya konkurentospromozhnosti ahrarnoho sektora : materialy II konf. molodykh vchenykh-ekonomistiv, 23–24 lystop. 2011 r. – Zhytomyr : Vyd-vo ZhNAEU, – S. 43–46. s. (in Ukr.).

17. Yurchyshyn V. (2003) Hospodarstva naseleण्या: problemy maybutn'oho / V.Yurchyshyn // Ekonomika Ukrayiny. – № 9. – S. 67–72, (in Ukr.).

18. Shumpeter Y. A. (2011) Teoriya ekonomichnoho rozvytku. Doslidzhennya prybutkiv, kapitalu, kredytu, vidсотка та ekonomichnoho tsykladu / Y. A. Shumpeter; [per. z anhl. V. Starka]. – К. : Vydavnychy dim «Kyvevo-Mohylyans'ka akademiya» – 242 s (in Ukr.).